

Михаило ШЋЕПАНОВИЋ /Београд/

НЕКИ ВИДОВИ КОНКУРЕНЦИЈЕ ЈЕЗИЧКИХ СРЕДСТАВА У ТОПЕНИМИ ДРОБЊАКА*

1. Праћење слободног избора варијаната, а затим систематизација стања факултативности на одређеној равни језика – намећу питање пописа језичких средстава за ту сврху, нарочито оних фреквентнијих, чешће коришћених. Балијево схватање, старо пола вијека (1955: 57–), да слобода избора постоји само на први поглед, те да не постоје двије узајамно замјенљиве варијанте у апсолутном смислу, у ономастичкој номинацији има, односно добија своју још јаснију потврду. Због тога гледано са позиција дијахроније, слобода избора не постоји ако се прецизно аналитички сагледају све глобалне промјене у структури онима од индоевропског стања¹ наомамо.

Уосталом, у лингвистици је одавно постављено питање у каквом је односу слободан избор варијаната,² од чега и зависи стање факултативности, што саму конкуренцију језичких средстава ставља у домен говорне норме, у нашем примјеру у одраз идентификован изговорним ликом онима.

1. 1. То нам намеће потребу да прецизирамо оперативност термина *конкуренција језичких средстава* у овом раду. Уочљиво је да термин

* Израду овог рада финансирао је Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичког описе савременог српског језика*.

¹ „В случаях, когда вариации ономастического типа оказываются связанными со стилистическими эмоциональными или ономастическими коннотациями, выделение отдельного форманта — показателя основы (детерминатива) не происходит. Таковы, например, варианты индоевропейского названия козы” (Г. С. Клычков 1989: 158–159).

² *Восточное языкознание. Факультативность*, Наука, Москва, 1982. Према: Л. Лашкова (2000: 51–57).

„конкурენција” није до сада ни забиљежен у познатијим речницима лингвистичких назива,³ иако се деценијама јавља у српској граматичкој литератури, прије свега, као „радни термин”. Увидом у ову литературу да се закључити да се термин *конкурენција* обично појављује у оним радовима и дијеловима радова у којима се расправља о „синонимима”, „дублетима”, „варијантама”, „паралелизмима”, „еквивалентима”, и сл. Једном ријечју, термин се појављује онда када се расправља о алтернативној употреби језичких јединица на разним нивоима језичког система.⁴

1. 2. У овом раду термин „конкурენција” ће се користити операционално, и под њим, како је на другом мјесту речено (Шћепановић 2000: 249-), подразумеивамо „функционално-семантичку (релативну) алтернативност, еквивалентност номината, и форму њихове природе условљену датим избором у процесу ономастичке номинације”. Другим ријечима, како то теоријски разрађује Маројевић (2000: 43), конкурენцију језичких средстава не треба сматрати изолованом језичком појавом већ у тијесној вези са промјенама у врстама ријечи, морфолошким категоријама, језичким нивоима као и у вези са фонетским промјенама.

1. 3. Ми сагледавамо конкурენцију језичких средстава у народним (дробњачким) говорима, гдје, како смо напоменули, на примјеру морфолошке структуре онима указујемо на улогу динамике језичког развоја у формирању овог лексичког слоја. То, у доцнијој анализи, поткрепљујемо историјским резултатима дјеловања ове језичке појаве, добијеним аналитичким увидом у реконструкцију ранијих стања и процеса, наталожене и очуване у дробњачком топонимастикону.⁵

2. Да би се то и показало, узимају се формално блиске ономастичке јединице на микроплану (Дробњак) и, по потреби, упоређивањем провјеравају и на макроплану (цјелина српског/штокавског говорног подручја). Ослањајући се на овакав методолошки приступ, узети су типски ликови топонима и њиховим компарирањем указано на начин праћења одређених видова конкурენције језичких средстава. Показало се да је она („конкурენција”), само на први поглед, препознатљива у погледу: а) граматичког рода и броја, б) суфиксалног оформљења, в) ономастичке хомонимије, г) типова именовања и сл.

³ То су познати и најчешће коришћени речници: D. Kristal (1988), R. Simeon (1969), *Kembrička enciklopedija jezika* (1996), затим О. С. Ахманова (1966), *Лингвистический энциклопедический словарь* (1990).

⁴ Тако се термин „конкурენција” јавља у домену творбе ријечи, семантичко-синтаксичким анализама (Ковачевић 1998, 36-) као и у радовима који третирају стилистичку проблематику (Ковачевић 1995: 147-). Шире о овеоме видјети и у раду Б. Ћорића у овом зборнику.

⁵ Грађу за овај рад узимамо из сопствених забиљешки коришћених за израду докторске дисертације *Говор и микројойонимија Дробњака* (рукопис).

2. 1. Бројни су дробњачки микротопоними који могу илустровати конкуренцију у погледу г р а м а т и ч к о г р о д а и б р о ј а, а они су и формално препознатљиви по патронимичким суфикасалним завршетком на *-ић(и)*, и у којима се огледају различити граматички процеси, мада најчешће, преко суфиксације, сингуларизација плуралских ликова. Тако ће се микротопоним *Гѿће Амовића* послје десемантизације облички трансформисати у лик *Гѿћѿмовићи* (Мо).⁶ Топоними на *-ићи*, који чувају сјећање на некадашње породичне задруге, карактеристичне за динарске предјеле, фреквентни су и на нашем ареалу, као нпр.: *Вуѿчинић/и/* (Ми), *Добријевићи* (ДБ), *Ђрѿковићи* (По), *Милојевићи* (Пе), *Милошевићи* (ојконим) и сл. У овом случају су патроними и секундарна презимена преузели функцију топонима у директној ономастичкој номиницији. У овом типу онима процес трансонимизације није оставио диференцијалног трага на формалном лику онима – ни на фонетској, ни на акценатској равни.

2. 1. 1. Код топонима типа: *Миљановић ѿљана* (ГБ), *Орловић ѿљана* (ДБ), *Пејруишић ѿљаница* (ГБ), *Раишковић лијеска* (ГБ), *Раишковић ѿбрина* (ГБ), *Лазовић бѿр* (Пе) и сл. дошло је до губљења деклинације и за први дио топонима као *indeclinabile* усталио се номинатив. Овај тип топонима чува старије стање ономастичке номиниције,⁷ што потврђују и етноисторијски подаци.⁸ Реконструкција овог типа топонима у првом дијелу показује да они могу чувати много старије стање, чак из времена посесивног суфикса *-ѿ*. Дакле, облик *Раишковић* (=Раишковићев) није ништа друго до окамењени придјевски лик хомониман патрониму *Раишковић*. Када се промијенило језичко осјећање, што се ових посесива тиче, онда је први дио топонима изгубио деклинацију и као *индецлинабиле* уопштио номинатив.

2. 1. 1. 2. Елипсом управне именице (*ѿљана*, *лијеска*, *ѿборина*, *бор* и сл.) долазило је и до губљења овог типа придјева, па је овај тип топонима сасвим прешао у категорију именица, што илуструју данашњи топоними *Вуѿчинић/и/* (Ми), *Лѿлић* (Дуб) и сл. Даље, према облику генитива **(код) Лазовића бѿра*, облик на *-а* се уопштио за све падеже па га је језичко осјећање прихватило као облик посесивног генитива именице. То је, касније, отворило могућност типског настанка новијих топонима — што нас овом приликом не интересује.

⁶ Разрјешење скраћеница ареала за убикацију топонима дато је у попису извора и литературе, на крају овог рада.

⁷ О општесловенској природи и развојном контексту овог типа онима шире у Маројевић (1982).

⁸ И у етнографским радовима с почетка прошлог вијека помињу се ови топоними, мада се не прецизира њихово презименско постање, што нам отвара могућност да их посматрамо као патрониме у топономастичкој функцији (Видјети: С. Томић 1902; Лубурић: 1930; Н. Томић 1980).

2. 3. 1. *Шдрѣвачкѣ ѣдѣок* се до ушћа у *Бѣјелѣ* неколико пута именски „пресвлачи”. У средњем току, гдје се разлива и без извора брзо ’смлачи’, добија име *Млѣвкѣѣ*, у току испод Градине постаје *Подѣрацкѣ ѣдѣок*, а у дијелу тока поред кућа Шобића постаје *Пѣѣок Шѣѣића*. За разлику од примјера из т. 2. 3., овдје именско шаренило није посљедица ономастичке хомонимије већ идентификационе потребе. Као што видимо, могућност онимизације је ослоњена на: а) друге топониме — *Шдрѣвац* < *Шдрѣвац* < *Шдрѣв* (*каѣун*); *Градѣна* (узвишење); б) особине морфонима, у овом случају особине воде — *Млѣвкѣѣ* < мртваје у којима се вода задржава и *смлачи* (загрије) и в) друге ономастичке категорије, у нашем примјеру презиме (*Шѣѣић*). То уједно илуструје и мотивацију синтагматског типа именовања, код које је ’конкурენција’ граматичких средстава у процесу онимизације разноврсна и стална.

¹³ Осим у говору, то илуструје и препознатљива парадигма у тзв. „дубољачком бећарцу”: *Ќј ђевџко из Бијелѣ, донѣси ми грању јѣлѣ; Пѣ Бијелѣј око водѣ, расту цѣре кѣ јѣгоде; Од Дѣбрѣвска до Шавниѣ, нѣлѣпша ѣ Рѣдомѣрка; Од Мѣлѣнска до Бѣјелѣ, пѣмѣт су ми рѣзнијѣле* – и сл.

ЛИТЕРАТУРА

- Бали 1955: Балли, Ш., *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва.
- Vujičić 1982: Vujičić, D., *Prilog poznavanju toponomastičke i druge leksike u durmitorskom kraju*, у: Лексикологија и лексикографија. Зборник реферата, Београд – Нови Сад 1982, 37-43.
- Клычков 1989: Клычков, Г. С., *Теория верификации в сравнительно-историческом языкознании*, у зб.: Теория и методология языкознания. Методы исследования языка, Москва, 93-190.
- Ковачевић ²1995: Ковачевић, М., *Синтаксика и граматика синтаксичких фигура*, Универзитета, Никшић.
- Ковачевић 1998: Ковачевић, М., *Синтаксиса сложене реченице у српском језику*, Рашка школа, Београд.
- Лашкова 2000: Лашкова, Л., *Конкуренција језичких средстава у српској и бугарској реченици*, Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1, 51-64.
- Лубурић 1930: Лубурић, А., *Дробњаци. Плем у Херцеговини. Порекло, прошлости и етничка улога у нашем народу*, Београд.
- Маројевић 1981: Маројевић, Р., *Посијанак топонима Кута (Уз истражање о истраживама дуала словенској топонимији)*, Ономотолошки ИИ, Београд, 153-154.
- Маројевић 1982: Прасловенска adiectiva possessiva типа *Tvorimiričъ* (од патронима типа *Tvorimiričъ*) њихова судбина и трагови у словенским језицима, Јужнословенски филолог XXXVIII, Београд, 89-109.
- Маројевић 1982а: Маројевић, Р., *Посијанак топонима Рудежа и Рубежа (Још два прилога истражању о истраживама дуала у словенској топонимији)*, Ономотолошки прилози III, Београд, 151-154.
- Маројевић 1991: Маројевић, Р., *Из ономастике Дробњака* (Петњица, Пошћење, Пута), Дурмиторски зборник: На извору Вукова језика 1, Титоград, 59-60.
- Маројевић 1997: Маројевић, Р., *Присвојни придеви (possessiva) у старославенском језику*, Српски језик III/1-2, Београд, 153-183.
- Маројевић 2000: Маројевић, Р., *Конкуренција језичких средстава и динамика језичког развоја*, Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1, Београд, 43-50.
- Остојић 1992: Остојић, Б., *О неким творбеним типовима у ономастици дурмиторског краја*, у књ.: *Из црногорске лексикографије и лексикологије*, Никшић, 122-131.
- Томић 1980: Томић, Н., *Племя Дробњак*, Темерин, Калифорнија.
- Томић 1902: Томић, С., *Дробњак. Антропоеографска истраживања*, Српски етнографски зборник 4, Београд.
- Шћепановић 1997: Шћепановић, М., *Несавласност граматичког и лексикографског синтаксиса једног типа ојконима*, Научни састанак слависта у Вукове дане 26/2, Београд, 298-398.
- Шћепановић 1998: *Категоризација врста речи у ономастичкој номинацији*, Научни састанак слависта у Вукове дане 27/2, Београд, 289-297.
- Шћепановић 2000: Шћепановић, М., *Одраз конкуренције језичких средстава у српској топонимији*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 29/1, Београд, 249-256.

Михаило ШЧЕПАНОВИЧ

НЕКОТОРЫЕ ВИДЫ КОНКУРЕНЦИИ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ
У ТОПОНИМИИ ДРОБНЯКА

Резюме

В настоящей работе, после вступительного теоретического обоснования вопроса о научном подходе и методе, выделяются основные типы топонимов, иллюстрирующие отражение конкуренции языковых средств и в данной области сербской лексики. Все релевантные грамматические категории иллюстрируются адекватными примерами из дробнячкогo топонимастикона.